

AXULAR ETA "GERO"⁽¹⁾

Alfabetizazio erakundekoak Axularri buruz izketalditxo bat ematea agindu didate. Orixe egin nai nuke bada arratsalde ontan. La-burzki eta itz gutxitan bada ere.

Lan premiatsua noski gure erriari euskeraz irakurtzen erakustea. Auxe baita gure gaitzik txarrena: erriak ez dakila euskeraz irakurtzen.

Baiña hori egiten degun bitartean ongi izango da gure literatura ere ezagutzera ematea. Bestela batek baiño geiagok esango digu: Euskeraz irakurtzen ikasi? Eta zertarako? Ba ote dago, ba, euskeraz, irakurtzea merezi duen gauzarik? Irakurtzen erakustea etxeko giltza ematea bezela da. Giltz orrekin etxeko atea idiki oi da. Euskal etxearena. Baiña ikasten dabillanari, etxe orren barruan zer aurki dezakean esatea ere komeni da. Akuillu eta pizgarri bat izango zaio ori. Ze idazle, ze obra baliotsuak egin diran euskeraz lengo gizaldietan: ori jakiteaz euskerak alako prestutasun ta itzal berri bat irabazi oi du ikaslearen begitan. Gaiñera, euskaldunik geienek gutxi edo bat ere ez dakite ortaz.

Gure literatura zaharra —aitor dezagun— ez da ez oso ugaria, ta zahar zaharra ere ez. Jatortasun edo orijinalidade kontuan gaillur-tu diren izenak eta obrak ere ez dira asko. Poesian aberatsago gera prosan baiño. Baiña ala ta guztiz ere askok uste duen baiño ondasun geiago dugu. Prosan ere ba dira euskal literatura zaharrean zenbait obra orijinal, jatorrak, balio iraunkorra dutenak. Euskal lur-rean erne ta azitako landareak dira, gure erriaren frutu jatorrak. Zuzen zuzenean euskaldunentzat egin izan diren obrak. Gure erriaren ispillu eta irudia direnak. Beraz, edozein euskaldun buru jantzik ezagutu bear lituzkenak.

Beste literaturak ba dituzte «obras maestras» edo gaillurra jo duten oietakoak. Eta izkuntza oietako semeak arro arro erakusten diz-

(1) Alfabetizazio lanean dabiltzanei egindako itzalditxoa. *Gero* liburura egiten diran deiak azkeneko ediziotik egiñak dira: ots, Barcelonako Juan Flors-ek 1964 urtean egindakotik, alegia.

kiete etxekoei eta kanpokoei. Eta izkuntza oiek sustraitik menderatu nai dituenak obra oietara joko du. Obra oietan aurkitzen baita izkuntza aren eta erri aren arnasa, guna eta arima. Liburu ospetsu oien bitartez norbereganatu oi du ikasleak erri aren eta izkuntza aren izpiritua. Konparazio baterako, italiarrek denek ezagutuko dizute Danteren Divina Comedia, ingelesek Shakespeare, gaztelarrek Don Quijote, ta abar.

Autore famatu bati zaletasun izatetik eta aren obra eskutan maiz erabiltzetik jaso diteken mesedea ta onura, nik emen esan nezakean baiño aundiagoa da, iñolaz ere. Zergatik gera euskaldunak ain arlo-teak, zergatik galtzen degu ain erraz gure euskaltasuna? Gureari eusteko lokarri sendorik ez degulako. Euskerak berak guban erro sakonak botatzeko girorik aurkitzen ez duelako. Eta ortarako, giro ori sortzeko, autore famatu bat eta obra baliotsu bat maite izatea bezelakorik ez dago. Eta zaharra ba da obra ori, obeto oraindik. Ark ekarriko digu aurreko gizaldien oiartzuna eta orduko euskeraren giarra, eta giar orrekin erraberritu eta marduldu egingo da gure oraingo euskera ere.

Gaiñera, gaillurra jo duten obra oiek, izkera ederrarekin batean, beti ere izan oi dute mami bat gizena eta trinkoa. Egongo dira, bai, liburu zahar oietan (beti gertatu oi den bezala) gauza batzuk ordurako onak eta oraingo, itzez itz artzen badira, egokiak ez diranak, gaindituak daudenak: ori ere ezin uka, baiña ala ta guttiz ere ba dira beste milla gauza orain ere baliotsu direnak. Geiago esango nuke. Nik esango nuke gizaldiak joatearekin balioa ez gutxitu, baiña geitu egiten zaiela.

Orrelako liburu batekin zaletzen denak eta bertan gogoz murgiltzen denak beti arkituko ditu bertan milla gauza pozgarri eta jakin-garri, eta bera izango da izkuntza eta erriarekin lotuko duen lokarri sendo eta maitagarria.

Ba ote dugu guk orrelako libururik gure literatura zaharrean? Baietz uste dut. Bat baiño geiago ere bai, noski. Eta bat aipatzekotan, Axularren Gero da oietakoa. Goi maillako liburua. Liburu Maisua. Barne doaiez, azal eta mamiz gogo betegarria.

Liburu ontaz eta beronen egilleaz zerbait esatera nijoa, ba.

I

Eta arteko, nor zan Axular?

Ortaz ere ezjakin aundia dago gure artean.

—Axular? Ba! Ori beste aldekoa da, esango dizute askok.

—Ez, jauna. Ez da beste aldekoa. Gure aldekoa da. Gure gurea. Emen jaio, azi, koskortu eta eskolatu zan. Gero, gizondu eta, joan zan beste aldera. Ain zuzen ere, orrexegatik ere, bestelakoa dugu

Axular, bi Euskalerrien artean lokarri bezela izateko. Emen jaioa, azia ta gizondua, ta gero an bizi izana dalako, alegia.

Naparra zan. Ezagutzen al dezute Dantxarineako muga? Ni aurtan izan naiz lenengo aldiz. Muga orren ondoan, baiña emengo aldetik, daude bi erri: Zugarramurdi eta Urdax. Erderaz Urdax, euskeraz Urdazubi deitzen zaio erri oni. Ementxe jaio zan Axular 1556 gn. urtean. Naparroako erria da, ba, baiña ori bai, Lapurdi aldera begira dagoena. Frantzia aldetik zetozenentzat auxe zan Naparroako atea, Naparroako asiera, emen aurrenengo aldiz zapaltzen zuten napar lurra.

Urdazubin monasterio zahar bat zegoen. Monjes Premonstratenses edo Canónigos Regulares de San Agustín: Oñatin daudenen klasekoa. Naparroako erregeek jarri zuten monasterio au, Santiagora bidean zetozen erromesei babes, ostatu eta laguntza emateko. Ba dakizute Erdi Aroan jendetza ikaragarria joan oi zela Galiziako Santiagora. Santiago Apostoluaren illobia an zalakoan. Edo aitzaki orrekin beintzat.

Guk bearbada usteko degu turismoa gure egunetako gauza dela. Baiña gizona beti izan da berdin xamarra. Ibillerak egitea, bazterrak ikustea ta abar beti gustatu izan zaio. Orduan orduko erara eta beste aitzaki batekin, baiña orduan ere egiten zan, bai, turismoa. Erromesak ziran orduko turistak. Eta turista oiei babes eta ostatu emateko, monasterioak zeuden Naparroako toki autatuetan.

Frantzia aldetik zetorren erromesak, napar lurra zapaltzen zuen bezain laister, Urdazubiko monasterio ortan aurkitzen zuen ostatu, babes eta arrera ona. Gero Otxondoko portua bear zan igaro, gero Belatekoa, ta abar.

Urdazubiko monjeek ba zituzten burni olak ere. Meatza Bilbo aldetik ekartzen zan itxasoz Doniane Lohitzuneraiño, eta emendik Urdazubiraiño mandazaiñek eramaten zuten.

Emen jaio zan, ba, Axular. Urdazubin ba da oraindik Axular ize-neko baserria. Eta Etxalarren ere, esan didatenez, ba da izen ontako beste bat. Apaiz estudioak egin zituen. Eta ez nolanaiko estudioak. Salamancako Universidadera joan zan, emengo euskaldunak joaten ziren lekura, alegia. Salamancako Universidadea orduantxe zegoen bere arorik onenean. An «bachiller en Teología» titulua atera bear izan zuen. Beintzat, Frantziako errege Enrique IV garrenak dokumentu batean dionez, «presbítero graduado en Teología» zan gure Axular. Garai artan gutxi ziran mailla ori irixten zutenak. Eta noren entzule edo ikasle izan zen Salamancan ere ba dakigu, bere liburuan datorren oar bati eskerrak. «Ala erraiten du ene eskola nabusi batek» esaten du toki batean (156 or.). Eta bazterrean izan au ezartzen du: Zumel. Onek esan nai du Zumelen dizipulua izandu zela. Salaman-

cako beste irakasle famatu bat ere bi aldiz aipatzen du: Domingo de Soto.

Bere formazioa eta eskolak Espaiñiako alde ontan egin zituen ba Axularrek. Eta ori ezagun du bere liburuan ere. Espaiña aldeko kultura da ark ikasi zuena, ez Frantzia aldekoa: Historia de Montserrat, Rivadeneira, Azpilkueta, el Tostado, Seneka ta beste olako aipaerak datoz; Fr. Luis de Granada aipatu ez, baiña beronen arrastoa eta ikutua nabari da liburuan.

Gaztelania ta gaztelaniatzko literatura ezagutzen zuen, ba, Axularrek. Frantsesa bearbada ez zuen ain ongi ezagutzen. Gero-ren itzaurrean, erabilliko duen idazkeraz ari dala, letra bikoitzak aipatzen ditu, eta adibide bezala erdal itz auek dakarzki: *llamo, lloro* (54 or.).

Urkijo jaunak ba dakar oraindik beste proba bat (egia esan, ez dakit nola jakin ahal izan duen dato au). Bere erretorgoaren lehen urteetan Axularrek eliz agiriak espaiñolez egiten omen zituen; apaiz lagunak, berriz, koadjutoreak, frantsesez.

Eta Donostiako Urkixo Mintegian ba da oraindik papertxo bat (Urkijok berak zuzendua eta maitekiro gordea), Axularrek bere eskuz idatzia eta firmatua. Etxalarko gizon batek zerbait zor zion, eta zor ori ordaindu zionean, Axularrek agiri ori luzatu zion. Erderaz dago, eta ara zer dion papertxoak itzez itz (8 or.):

Yo Pedro de Axular retor del lugar de sara confieso aver recebido de manos de Joan de Elicalde vecino de echar ciento diez y ocho reales en moneda de España y es por razón que el cantero de Çugarramurdi llamado Harguin amurussa me hizo transpasso en el dicho porque me debia esta suma. Y por ser assi la verdad doy por libres a los dichos y me tengo por bien pagado en Sara a 14 de julio de 1636. P. de Axular.

«Hargin amurussa»: Cantero enamoradizo. Euskal goitzenen kon-dairarako orra izen bat polit askoa.

Bere estudioak egin ondoren eta apaiztu ondoren, Axular Lapurdi aldera joan zitzaigun, ba. Zergatik edo nola ez dakigu. Donianen egin zituen urte batzuk. Predikari bortitza zan euskeraz. Benaparroako jaun bat zan orduan Bayonako apezpiku: Bertrand d'Echus, Gero-ren atarian agertzen zaigun berbera. Axularren adiskide aundia zan. Eta apezpiku onek eskeiñi zion Sarako parrokoa. Baiña beronezaz jabetu baiño lehen berealdiko istilluak izan zituen Axularrek. Lapurdiko beste apaiz batek parrokoa ura beretzat nai, eta auzia jarri zion. Lapurtar onek zionez, espaiñol batek ez zuen eskubiderik errentadun kargu bat Frantzian eukitzeko. Axularrek, berriz, zion (bere burua zuritzeko) bera naparra zela, eta Frantziako erregea Naparroakoa ere ba zela (egitez ez, baiña bai eskubidez), eta era ortara napar bat Frantzian ezin izan zitekela atzerritar. Baiña argumentu au ez zan

aintzat artua izan. Axularrek galdu egin zuen auzia. Teorian galdu. Baiña pratikan bere erretorgoan gelditu zan. Seguru asko apezpikua zeukan bere alde, eta ala pakean utzi zuten. Sarako erretore izandu zan, ba, il arte.

Aren bizi denboran gauza izigarriak gertatu ziran Lapurdin. Lancre izeneko jaun bat etorri zan erregeren partetik Lapurdiko bazterrak sorgiñez eta sorginkerietatik garbitzeko asmoz. Eta egin zuen garbiketa ez zan makala izan, orraitio! Bosteun lagunetik gora erre zituen; erru gabe seguru asko; oien artean apaiz batzuk ere bai. Lapurdi guztia ustu bear zuela eta kejaz joan zitzaizkion erregeari, eta azkenean erregeak atera zuen andik gizon ori. Triskantza negargarri ori egin ondoren, ordea.

Gauza oargarria auxe. Axularren Gero-n kristauen pekatu mueta guztiak aipatzen dira. Ala ta guztiz ere sorginkeriez ez da itzik esaten. Zergatik ixiltasun ori? Lapurdiko gertaera triste oiek gertatu berriak ziran orduan, eta arritzekoa da Axularrek pekatu mueta ortaz tutik ez esatea. Bearbada berak ez zuen gauza oietan siñisten. Persona ezjakiñak eta burutik ondo ez zeudenak aitortzen zuten berak etsai deabruarekin tratu gaiztoetan zebiltzala, eta are teologuak ere orduan ori egitzat jotzen zuten. Baiña Axular bearbada konturatu zan eritasun bat edo anormalidade bat zala ori, eta orregatik alde batera utzi du kontu ori. Edo ez zituen aipatu nai gauza oiek lengo izigarrikeriak berritu ez zitezen.

Baiña gauza beltz oiekin batean XVII gn. mende ontan beste gertaera pozgarri batzuk ere ezagutu zituen Lapurdiko eskualdeak. Alako giro bat sortu zan orduan gure euskeraren alde, eta giro orren fruitua izan ziran orduko euskal liburuak. Gizon batek bakarrik eta besteagandik berezita, nekez egin oi du gauzarik. Denok gera elkarren zordun. Artu emanean, lagunartean, batac besteagandik ikasiz eta gogoa berotuz ta abar egiten dira gauzak mundu ontan. Orduan ere alaxe gertatu zan. Zenbait elizgizon eta midiku jaun elkarrekin biltzen ziran. Denak euskaldun eta euskaltzale izaki, elkarrengandik artu oi dugun bultzada orrekin euskeraz idaztera jarri ziran. Joanes Etxeberri Ziburukoa izandu zan ugariena: iru olerki liburu atera zituen. Gero Aita Materre, Haramburu, Argaignarats, Harizmendi: oiek ere bakoitzak berea atera ziguten. Oiek lagunarte bat osatzen zutela jakiteko, beren liburuak irauli baizik ez dago. Lehen orrietan datoz beren lagunen txaloak, olerkiak, iritziak, ta abar. Materreren liburuan gure Axular agertzen da iritzi emale bezala.

Euskaltzaleen lagunarte ura osatzen zutenen artean izen auek beintzat ezagutzen ditugu: Guillentena, Hirigoyti, Axular, Etxeberri, Haramburu, Harizmendi, Argaignarats. Etxeberrik bere irugarren liburuan (Elizara erabiltzeko liburua, Bordelen 1636), bertso au dakar:

Burlatzen naiz Garibaiez,
bai halaber Etxabez,
zeren mintzatu baitire
erdaraz Eskaldunez.
Ezen zirenaz geroztik
Eskaldunak hek biak
Eskaraz behar zituzten
Egin bere historiak.

Emendik agiri da argi ta garbi jaun aiek ba zutela euskeraren kontzientzia bizia.

Lagunarte ortakoa zan, ba, Axular ere. Berak kontatzen digu ederki asko nola erne zen «Gero» liburua idazteko lehen ideia. (Ikus 50 or.).

Lan ortarako Sarako erretora begiz jo zuten beste lagunek. Zer-gatik? Ondo ezagutzen zutelako. Euskera sustraitik menderatzen zue-na zan. Jakitate aundiko gizona, gaiñera. Universidade famatu batean estudioak egiña, buru azkarrekoa, liburuak eskuetatik uzten ez zi-tuena, etorri aundikoa. Lagunak zirikatu, bultzatu eta ortaratu ezpa-zuten, berbada ez zuen sekula ezer egingo. Orregatik nion denak ge-rala mundu ontan elkarren zordun.

Garai artan euskerazko liburu bat argitaratzea ez zan berriketa, gero! Mugaz bestaldeko Euskalerrian ez zan inprenta bat bakarra. Bayonan bertan ere ez. Bordeleraíño joan bear, nai ta naiez. Eta an atera ziran euskal libururik zaharrenak: Dechepare ta abar. (Liza-rraga ez. Au Rochelan agertu zan. Protestantea baitzan.)

Eliz baimena lortzeko, liburua agertu aurretik, bik gutxienez ira-kurri ta aztertu bear izaten zuten. Oien iritzia Gero-ren lehen orrie-tan dator. Iritzi oietatik ere ikusten da Axular ez zela nornai aien-tzat. «Viro magni nominis in nostra Cantabria»: Izen aundiko gizona gure Euskalerrian. «Uberem aucthoris facundiam magna cum erudi-tione ac singulari pietate conjunctam non semel admiratus sum». Gizon onen etorri joria, jakitate aundia eta berebiziko jainkozaleta-suna bein baiño geiagotan eta arriduraz frogatu ahal izan dut. (Ikus 49 or.).

87 urte zituen Axularrek bere liburua kalera irten zenerako. Or-durako bere illoba bat zegoen erretor Saran. Bearbada onek lagun-duko zion paperak argitaratzeko lanetan. Eta andik gutxi il zan 1644 ko apirillaren 8 an, agintzen digun bigarren partea egin gabe.

II

Egilleaz gauza apur auek esan ondoren, mintza gaitezen orain liburuaz.

Zertaz ari den «Gero» liburua, badakizute onezkeru. Arestian irakurritako pasarteak garbi asko esan digu. Titulua ere oso egokia du gaia adierazteko: Gero. Gerotiarrek, Jainkoagana biurtzea geroko uzten dutenak dira. Gero onduko direlako esperantzan bizi dira, eta azkenean arimako eginbideak egin gabe finatzen dira.

Batasun arrigarri eta erabatekoa du, ba, liburuak. Dena dioa gerotiarren planta ori zeñien eroa eta tajugabea den erakustera. Ortarako errotikan elduko dio gaiari, asieratik: alperkeriatik, alegia. Ondoren pekatu mueta guztiak aipatuko ditu, bakoitzetik irtetzeko bideak erakutsiaz. Gerotiarren argumentuak eta arrazoiketak desegingo ditu, ta abar.

Ez da liburu txikia. 60 kapitulu ditu, eta luze xamarrek geienetan.

Liburu au eskutan artzen degun bezain laister, gauza batek aritzen gaitu. Anjo zita edo aipamene kopuru galantak. Naiz dala Eskritura Santua, Elizako Guraso, San Tomas, Seneka, idazle jentillak, kristauak ta abar, liburu guztia dago olako pasarte artuez bete bete eta josia. Denak, jakiña, idazleak nai duena frogatzeko, tajuz eta egoki ekarriak. Denak daude, ba, bere lekuan. Eta pasarte oiek latinez eman ondoren, euskerara itzultzen ditu berberak, ez itzez itz, baiña bai egoki ta zeatz, beroien muiña oso euskaldunki emanez.

Jakitare aundi zabaleko gizona izan bear nai ta nai ez, orrenbeste autoridade ta zitaz beteriko liburua egin ahal izateko.

Zita guzti oien kopuru galanta ikustean, Schuchardt jaunak susmoa edo errezeloa artu zuen liburu au ez ote den itzulia izango. Nola demontre egin zezaken onelako liburu bat euskal erri txiki bateko apaiz txar batek? (Au zan Schuchardtek ziona.) Nondik eta nola zeuzkan ainbeste liburu eta ainbeste jakituri? Ez al zan errazago liburu au itzulia zela pentsatzea? Berak uste zuen espainolez egingako libururen bat artuko zuela Axularrek eta ori euskeraz jarri, eta kitto. Gero-ren orijinaltasuna dudan ipintzen du, ba, Schuchardt jaunak, eta ori, eman den arrazoigatik: ez zuen konprenditzen nola egin zitekean euskeraz orrenbeste erudizioko liburu bat. Baiña ez berak eta ez beste inork ez du gaur artio espainolezko liburu ori aurkitu. Eta nik ez dut uste inoiz aurkituko denik. Nere ustez, Axularren Gero ez da liburu itzulia. Gure gurea da, euskeraz ernea, zuzen zuzenean gure erriko semeentzat egiña. Liburua bera sakonki eta arretaz irakurtzen duena, batez ere irakurle ori euskalduna bada, aurki konartzan da ortaz.

Orain beste kontu bat da, andik eta emendik ekarritako gaiak eta pasarteak ba dituela. Ori, bai, noski. Aitortzen dituenak eta aitortu gabeak ere bai, bearbada. Erudituak or ibiltzen zaizkitzue: onako pasarte onek emendik artua dirudila, besteak ortik, ta abar. Eta askotan arro arro erakusten dizkizute beren aurkitu oiek, egille gizarajoa

lapurretan arrapatu izan balute bezela. «Lotsagabeak alakoak andik artu izan du pasarte au, eta ez digu ezer esan.» Gero-ren iturrien billa Urkijo jauna asi zan gure artean. Dozena erdi bat pasarte eman dizkigu, Fr. Luis de Granadatik artuak diruditenak.

Axularrek Fr. Luis de Granadaren obrak ezagutzen zituela, netzat ez da dudarik. Oietatik eta auskalo zenbat beste lekutatik ere artuko zituen gaiak, ideiak, pasarteak eta abar. Baiña orrek ez dio aren liburuari bere orijinaltasuna den gutiena ere kentzen. Gaiak andik eta emendik karriatu ditu, baiña liburua bere berea egin du Axularrek. Eta ori erakusteko, frogantzarik andiena izkera bera da, mintzaira. Euskera ura ez da itzulia. Euskeraz izan da pentsatua. Liburu ura buru euskaldun batetik sortu da zuzenki. Itzen jokuak, errefrauak, esaerak, izkera moldeak ederki frogatzen du ori.

Beste toki batean aritu izan naiz lan ontan. Nola liburu onek, bere baitan daukan euskeraz pentsatua izan delako frogantza eta marka. Emen ezin luza gindezke.

Euskalkiari buruz, auxe esan dezakegu: Axularren *Gero* lapurdieraz dago idatzia. Baiña Lapurdin bezalako euskera gutxi gora behera Baztan alde guztian ere egiten da. Ni Etxalarren makiña bat aldiz egona naiz jendea kofesatzen, eta Gero-n agertzen diren bezalako itz, esaera, eta mintzatze moldeak orain ere esaten dira an. Eta itz asko, guri, Axularren erderakadak iruditzen zaizkigunak, ango erri euskeran oso sustraituak daude; beraz, erri erriko itzak dira, eta ziran, orduan ere.

Gaiñerakoan, Axularren euskera, guretzat, gipuzkoar eta bizkaitarrantzat, ez da aditzen zailla. Ba du zahar kutsu arin bat, arrotz kutsu bat, baiña iru edo lau gauzen kontu artu ezkeru, oso da argia. Askoz ulergaitzago da gaur eguneon euskal frantsesik geienek egiten dutena, esate baterako «Herria» asterokoan irakur ditekena.

Euskeraren batasuna askotan aipatzen degu euskaltzaleok. Eta esan ere esaten degu batasun ori etorkizunean egingo dala. Baiña iñoiz egingo bada, antziñako euskerari orain arte egin degun baiño geiago begiratu bearko diogu. Aspaldiko euskera, batuagoa zegoen, oraingoa baiño. Beraz, an degu erredua. Alde ortatik ere mesede aundia egin dezaiguke Axularrek. Bera dugu erdibide bar, denentzako oiñarri eta lokarri bat.

Gaiñerakoan ez gera sartuko liburu ontan aurki ditezken ondatsunen eta pitxi guztien azalpena egiten. Amaigabeko kontua litzake ta. Auxe bakarrik esango dut: orduko Euskalerriaren irudi bat dugula bertan. Laborariak, mariñelak, artzaiak, tabernariak, pilotariak, dantzariak, dendariak, zurginak, arotzak (errementariak), erri esaerak, abereen istorioak, betiko gizonak izan oi dituen ametsak, gutziak eta

grifiak, dena duzu euskera gizen, mardul eta paregabeen aditzera emana.

Homeroren Iliada maitagarri zitzaien griegoen (besteak beste) Greziako alderdi eta eskualde guztiak aipatzen zituelako. Eta berdin gaztelaniazko Mio Cid poema. Emen ere Espainiako alde guztietako soldaduak agiri dira. Guretzat, euskaldunontzat ere txit pozgarri da Gerck Euskalerra zaharraren eskualde guztiak bana banaka eta bere izenekin izendatzen dituela ikustea. (Ikus p. 52.)

III

Baiña euskerazko liburu zaharren kontra oso zabaldurik dago alako susmo txar bat. Eta puntu au ezin utz nezake ikutu gabe. Oso txarrak dira, esan oi da. Euskera traketsa, txarra, ala-olako darabilte. Itz garbien orde, erderakadak. Joskera ere, kutsatua, erdal joskera. Esakunak elkarrekin josteko, «zeren», «ezen» eta olako juntagailuez baliatzen dira. Beraz, liburu oiek mesede baiño kalte geiago egin dezakete. Kutsatu egiten gaituzte. Denak sutara botatzea obe. (Au ez da nik asmatua, entzuna baizik.)

Ba da liburuxka bat mende onen asieran agertu zena: «Observaciones para hablar y escribir tolerablemente en nuestro idioma euskaro», Tolosa 1906. Egile izenik gabe agertu zan, baiña ba dakigu zein den egilea: Patricio Orkaiztegi, Tolosako erretore jaun izana. Jain onek, bada, argi eta garbi esaten digu: idazle zaharrak denak direla txarrak eta oietatik ezin ikas ditekela deus onik. Zenbat eta zaharragoak, orduan eta txarragoak, gaiñera.

Gogoan dut bein Oleaga zanari entzun niona. Euskaltzaindiko sekretarioa izandu zan urte askotan. Eta bein, Axular gorai patzen genduela entzunez, auxe esan zigun: Zer ari zerate Axular gorai patzen! Ara, emen danok idazten degu arek baiño askoz obeto. Zuk, eta nik, eta ark, eta danak...

Dirudianez, geu gera emen zerbait dakigunok. Lengoak itsuturik zeuden, zozo batzuk ziran. Gu argiak, gu bipillak. Aiek gizarajo aundi batzuk...

Baiña gauza oiek ola ote dira, gero? Ez ote dago emen ertsikeria bat, aurre iritzi bat, sistema bat, gerok asmatua, eta sistema orrekin neurtu nai ditugu idazle zaharrak, eta nola sistema orren arauekin oiek bat ez datozen, nola gure sistemarekin ados ez dauden, orduan txartzat jotzen ditugu. Baiña emen au da galdetu bear dana: Zein da emen txarra, idazle zaharrak, ala gure sistema?

Txapela egin bear da buruaren neurrikoa, eta ez burua txapelaren neurrikoa. Eta ez al da au guk egin nai deguna?

Gure erreglekin ados ez badira idazle zaharrak, zeiniek du errua? Idazle zaharrak, ala erregla oien egilleak, euskera bere osotasunean artu ez dutelako?

Zangurrua, azi eta luzatu bear duenean, auzi txar bat erabaki bearrean gertatzen omen da. Ba dakizute nola daukan gorputza maskor baten barruan katigu. Gorputza azi eta aundituko bada, maskorra utzi bear izaten du, txikia biurtu zaiolako. Beste maskor bat egin bear izaten du, bere oraingo neurrira.

Jaunak, gu ere ori berori egin bearrean gaude. Gure sistemak txarrak badira, euskeraren neurrirako egoki ezpadira, alde batera utzi eta egokiagoak egin, baiña ez gure idazle zaharrak sutara bota.

Axular bezalako idazlea maiz eskuztatu ta miazkatu duenak, bere kolkorako bein da berriz aitortu bearko du: Idazle txarra Axular! Nai nuke oraingo euskaltzaleok aren laurdena bagenek! Aren izkeraren mardula! Burutapen zail, sakon eta goratuak ere zeinen euskaldunki esaten dituen! Tira, tira, parregurea ematen didate neri esan oiek...

Gaur eremu denetan ari gera gure sistemak ber-ikusten, birpentsatzen eta erraberritzen. Lengo sistemak eta pentsakerak gauza askotan bear bezalakoak ez zirela konturatu geralako, noski. Eta emen ez dago beste erremediorik: zangurruak egin oi duena egin bear. Iturburuetara biurtzea, iturriei leial egotea nai du gure aro onek. Errealidadea bere osotasunean atxemaitea ta besarkatzea, murrizterik gabe. Teologian, Biblian, arte kontuan, Apologetikan, ia eremu denetan aurkitzen degu gaur kezka berbera: erraberritu bearra, iturriei leialtasun eta zintzotasuna gorde bearra. Euskera gaietan ere berdin jokatu bearko degu.

Errealidadea den bezala besarkatzeko gai ezpadira sistemak, oiek bear dira zapuztu, ez errealidadea. Errealidadeari, iturriei, zintzo eta leial egon nai degu, ez oiei gibela eman eta gure aldetik ibilli. Bestela euskerari saldukeria egingo genioke. Euskera pobretu eta erkindu egin-genuke.

Orra nere pentsakera agertu.

Donostian, 29-VIII-67.

AITA LUIS VILLASANTE, O. F. M.